

ELITE INTELECTUALE ÎN ROMÂNIA: TENTAȚII IDEOLOGICE ȘI EXERCITIUL CRITIC

IDEOLOGIE ȘI POLITICĂ. SFÂRȘITUL AVENTURII CRITERIONISTE[♦]

Constantin MIHAI^{*}

Abstract: This paper tries to explain Criterion's final adventures, starting from the relationship between ideology and politics during the Romanian interwar period. The relationship between ideology and politics becomes essential for Criterion as long as it reforms inside itself many orientations: towards socialism and communism, the national-Christianism, a trend that becomes major inside the group, the traditional right and the democracy. The unity of Criterion was broken by ideological and political tensions that arose among its members, as much as the events that followed. All of these led to the fall of the organic solidarities and to the group's dissolution.

Keywords: ideology, politics, adventure, Criterion, right, left, orientations.

Résumé: L'étude présente un essai d'expliquer les « aventures » finales du group Criterion, à partir de la relation l'entre idéologie et la politique pendant l'entre deux guerres mondiales. Cette relation était devenue essentielle pour Criterion dont les membres partageaient plusieurs orientations : vers le socialisme et le communisme, le national-chrétien (orientation devenue majoritaire), le droit traditionnel et la démocratie. L'unité du group a été détruite à la fois à cause des tensions idéologiques et politiques parues parmi ses membres, qu'à cause des événements historiques qui ont marqué la Roumanie. Toutes ces causes ont provoqué la destruction des solidarités organiques et la dissolution du groupe intellectuel.

Mots clés: idéologie, politique, aventure, Criterion.

Într-un context în care scena politică internațională era profund antagonizată în două tabere distincte: comunismul rusesc și fascismul european, Asociația *Criterion* nu avea cum să evite, la un moment dat, această cădere în spațiul ideologiilor, în pofida dezideratului său cultural și spiritual. Această bătălie între Dreapta și Stânga – deși în plan european, Dreapta nu era reprezentată exclusiv de fascism, văzut, din punct de vedere ideologic, tot ca un apendice al

^{*} Lector univ. dr., Universitatea „Constantin Brâncoveanu”, Facultatea de Management și Marketing în Afaceri Economice, Pitești. E-mail: costimihai1977@yahoo.com.

[♦] This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758.

Stângii¹ (a se vedea numai în plan doctrinar anticreștinismul endemic al bolșevismului și al fascismului), ci, mai degrabă, de mișcările naționaliste – se contura în fiecare spațiu identitar în funcție de specificitatea sa.

În România interbelică, clivajul ideologic dintre Stânga și Dreapta era unul foarte clar: socialism (comunism) și naționalism creștin. Tânăra generație criterionistă se confrunta cu această bătălie ideologică care domina atât spațiul autohton, cât și mediul internațional.

Generația de la 1922, care pusese bazele Legiunii Arhanghelului Mihail (24 iunie 1927), avea să-și descopere afinități electivă cu o bună parte a generației criterioniste, la începutul anilor 1930². Astfel, la 3 ianuarie 1933, Mihail Polihroniade, unul dintre membrii *Criterion* înființează revista „Axa”, ce grupează o pleiadă de tineri intelectuali: Alexandru Constant, Mircea Eliade, Radu Gyr, Ion Victor Vojen, Vasile Christescu, strălucitul asistent al lui Vasile Pârvan, Alexandru Basarab, Vasile Marin, Alexandru Cristian Tell, Ion Moța.

Raportul dintre ideologie și politică devine unul peremptoriu pentru *Criterion* în măsura în care se reconfigurează în interiorul grupării mai multe orientări: orientarea spre stânga socialistă și comunistă (H. H. Stahl, Bellu Silber, Mihail Sebastian, Lucrețiu Pătrășcanu), orientarea spre dreapta de factură național-creștină, curent ce devine majoritar în interiorul grupului (Mircea Eliade, Mihail Polihroniade, Alexandru Cristian Tell, Paul Costin Deleanu, Arșavir și Haig Acterian, Alexandru Basarab, Dan Botta, Traian Herseni, Paul Sterian, Petre Manoliu, Emil Cioran, Constantin Noica, Horia Stamatu, Mircea Nicolau³),

¹ Cf. Ernst Nolte, *Three faces of fascism. Action française. Italian Fascism. National Socialism*, New York, New American Library, 1979. Din perspectiva istoriei intelectuale, Ernst Nolte încearcă să reveleze dimensiunea metapolitică a istoriei. Astfel, fascismul funcționează pe trei nivele: în plan politic, fascismul este o formă de opoziție împotriva marxismului; în plan sociologic, el funcționează ca o formă împotriva valorilor burgheziei, iar în plan metapolitic, ca o formă de rezistență la transcendență, ce poate fi înțeleasă ca spirit al modernității.

A se vedea, de asemenea, François Furet, Ernst Nolte, *Fascism and communism*, University of Nebraska Press, 2001.

² În anul 1932, o parte a intelectualității interbelice începe să se apropie de fenomenul legionar: Nae Ionescu, Traian Brăileanu, Vasile Christescu, Vladimir Dumitrescu, Vasile Marin, Radu Gyr, Augustin Bidian, Alexandru Basarab, Geo Zlotescu, Mihail Polihroniade, Paul Costin Deleanu, Ernest Bernea, Mircea Eliade et alii. Pentru a decela semnificațiile fenomenului legionar, ca fenomen de *masă*, a se vedea analiza pertinentă a doctrinei legionare în raport cu curentele timpului (liberalism, comunism), analiză realizată de Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael” in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*, München, 1986, precum și substanțiala sinteză a lui Francisco Veiga, *La mística del ultranacionalismo. El Movimiento legionario rumano, 1919–1941*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1989.

³ Pentru relația dintre acești intelectuali criterioniști și legionarism, a se vedea: *Intelectualii și Mișcarea Legionară. Mari conștiințe românești*, București, Editura Fundației Culturale Buna-Vestire, 2000. A se vedea, de asemenea, și Petru Comarnescu, *Jurnal 1931–1937*, Iași, Institutul European, 1994, p. 81: „Unii dintre membrii Criterionului trec de partea mișcărilor de dreapta ca Mișu Polihroniade. Vom avea surprize multe, căci acum încep să se stabilească mai clar pozițiile – pentru cei care înțeleg să facă politică activă, de stânga ori de dreapta. Generația noastră se împarte în două tabere net opuse și în crâncenă luptă. Eu nu vreau să activez direct în politică, rămânând pe poziție intelectuală, și consacrandu-mă culturii. Dacă voi reuși sau nu rămâne de văzut”.

orientarea spre dreapta tradițională (Mircea Vulcănescu, Stelian Mateescu), precum și orientarea democratică (Petru Comarnescu⁴, Eugen Ionescu).

România interbelică avea să cunoască avatarurile acestei acutizări ideologice: Dreapta (legionarism)⁵ versus Stânga, în măsura în care tinerele generații de după Primul Război Mondial erau în căutarea unui ideal spiritual: crearea unei revoluții interioare, a prefacerii unui om nou, capabil să restaureze ordinea morală pierdută și să racordeze identitatea națională la spațiul european, inclusiv prin redescoperirea filonului original al creștinismului răsăritean (Ortodoxia).

Într-o istorie a dreptei românești interbelice, *legionarismul* reprezintă vârful de lance a ceea ce s-a numit *restituirea omului de către om*, explicații fiind căutate, printre altele, în caracterul specific al „omeniei românești”. Nae Ionescu, cel care se apropie de fenomenul legionar la începutul anilor 1930 – el nu a fost niciodată ideologul Mișcării Legionare, așa cum greșit se acreditează această idee, ci doar unul dintre prietenii Legiunii, un sfătuitor uneori incomod⁶ din rândul elitei

⁴ Gabriel Stănescu, *Curajul de a sfida moartea. Convorbiri cu Mircea Nicolau*, București, Criterion Publishing, 2007, p.93: Dacă e adevărat că rolul lui Petru Comarnescu în înființarea *Criterionului* a fost hotărâtor și se poate vorbi de prezența sa ca adevăratul creator al *Criterionului* în orientarea politică de atunci – (1932, n.n. C.M.) –, totuși, trebuie să recunoaștem că, mai târziu, când din *Criterion* s-a desprins o aripă legionară, Comarnescu n-a mai făcut parte din ea. El a fost un democrat de o perfectă obiectivitate... Mai târziu, când conflictul dintre dreapta și stânga s-a acutizat, Comarnescu a făcut parte din cei care au stat deoparte. Dar nu e mai puțin adevărat că el a judecat cu obiectivitate toate evenimentele majore din politica noastră”.

⁵ Gheorghe Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești (1927–1941)*, București, Editura FF. Press, 1996, 165–218.

⁶ Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu. Așa cum l-am cunoscut*, București, Humanitas, 1992, pp. 77–102. Mircea Vulcănescu, care nu era un partizan legionar, ci, dimpotrivă un promotor al dreptei tradiționale, pe linia conservatismului românesc, explică foarte bine resorturile apropierii lui Nae Ionescu de Mișcarea Legionare, punctând atât apropierile în planul fondator al legionarismului, cel teologal cât și diferențele care țineau de structura specifică a ființei umane: „Adevărul este că latura intelectuală a Mișcării Legionare a avut contacte permanente cu Nae Ionescu, s-a sfătuit mereu cu el, i-a cerut teme de reflecție și de luptă. Și, cum nimic nu se făcea în mișcare, fără voia conducătorului ei, trebuie admis că el a încuviințat acest contact... În fond, între ethosul lui Nae Ionescu și al lui Corneliu Codreanu era o deosebire cardinală, poate chiar una de substanță. Nae Ionescu era o fire contemplativă, de artist, cu o estetică a purtării care îl situa dincolo de bine și de rău, și o inteligență realistă, ascuțită, care pătrundea toate culele și dedesubturile unei probleme încurcate, spre a-i desluși structura. Ceea ce domina la el asupra voinței de a face bine era curiozitatea, dorința de a ști, de a face lumină: *lucem ferre*. Și, în fond, pe planul omenesc, era un sceptic. Codreanu era, dimpotrivă, un intuitiv practic, o natură credincioasă, fanatică, aplecată spre făptuire, cu o orientare fundamental etică, dominată, în toate, de problema normei de purtare *ce e de făcut*, care mergea direct la țintă. De aceea, contactul lor nu a putut fi altul decât acela dintre un gânditor politic și un politician” (p. 101). Singura obiecție critică pe care i-o aducem lui Mircea Vulcănescu vizează caracterizarea lui Codreanu drept un *politician*, o idee eronată, întrucât liderul Mișcării Legionare nu făcea parte din clasa politică românească, ci voia realizarea unei revoluții spirituale de nuanță creștină. El poate fi considerat un vizionar în ordinea metapolitică, dacă ne gândim că ceea ce a prefigurât el în 1936: „De vor intra trupele rusești pe la noi și vor ieși învingătoare, în numele diavolului, cine poate să creadă, unde este mintea care să susțină că ele vor pleca de la noi înainte de a ne sataniza, adică bolșeviza?”, ceea ce s-a și întâmplat la scurtă vreme, după 23 august 1944, pentru o jumătate de secol.

intelectuale – vedea în această doctrină „o îmbinare în modul cel mai tipic și mai original a tradiției nobililor daci cu valorile istoriei europene”⁷. Legionarismul insista pe dimensiunea escatologică a Învierii, în sensul evoluției istorice a popoarelor. Astfel, asistăm la o reformulare creștină a ideii naționale, în care imaginea biblică a prezenței omenirii în fața judecății de apoi devine una hotărâtoare, omenire care nu constituie o masă amorfă, ci se individualizează, structurându-se prin particularismul datelor identitare. În acest sens,

împlinirea aceluia *om nou*, dezideratul major legionar, se regăsea și în problematica tinerei generații. De fapt, acest concept exista în textele multor intelectuali criterioniști (Vulcănescu, Eliade, Cioran, Comarnescu) și el nu se identifica cu *supraomul* nietzschean, ci cu modelul unei *umanități integrate*⁸.

Resorturile apropierei unei părți a *Criterionului* de dreapta național-creștină nu sunt legate de speranța unei *renovatio cosmica* pe fondul dezintegrării lumii moderne, așa cum profesa gândirea europeană tradițională (Evola, Guénon), prin susținerea unor mișcări politice, ci tocmai începerea unui nou ev spiritual, ca urmare a încheierii unui ciclu istoric⁹.

Generația criterionistă încerca să formuleze și să explice aderarea sa la poziția dreptei creștine, prin racordarea la ideea de românitare, de *românism*, un fel de *marcă stilistică* a identității românești. Convertirea la românism¹⁰ reprezenta adeziunea unei generații la împlinirea unui stat organic, unitar și puternic, în prelungirea misiunii sale cultural-spirituale.

Crearea unei identități specifice implica și adoptarea unei orientări în care naționalul avea un rol preeminent, prin permanenta sa raportare la universal. Poziția tinerei generații se revendica atât de la direcția de gândire promovată de Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Nichifor Crainic și Nae Ionescu, cât și de la valorile acțiunii și ale atitudinii realiste de tip național-popular¹¹. Pentru a disocia românismul de orice posibil șovinism și xenofobie, Mircea Eliade oferă argumente solide privitoare la valoarea acestui mod de gândire și acțiune care definește identitatea românească¹².

⁷ Cristian Sandache, „Din istoria dreptei românești”, în: *Gheorghe Buzatu, Corneliu Ciucanu, Radiografia dreptei românești (1927–1941)*, Cristian Sandache, București, Editura FF. Press, 1996, p.220; Nae Ionescu, *Fenomenul legionar*, București, Antet XX Press, 1993, volum ce reunește patru dintre conferințele lui Nae Ionescu ținute în lagărul de la Miercurea Ciuc, în 1938, în care filosoful român decelează esența acestui fenomen care a atras tânăra generație interbelică.

⁸ Liviu Antonesei, „Un model de acțiune culturală: grupul *Criterion*”, în: *Cultură și societate*, Alexandru Zub, București, Editura Academiei Române, 1991, p. 384.

⁹ Mircea Eliade, *Fragmentarium*, București, Humanitas, 1994, p. 111: „Lumea actuală trăiește un sfârșit de ciclu... Orice s-ar întâmpla după viitorul cataclism, formele de viață și de gândire europeană create de Renaștere și revoluțiile industriale și sociale care i-au urmat vor fi definitiv îngropate, depășite”.

¹⁰ Mihail Polihroniade, *Convertirea d-lui Mircea Eliade la românism*, în: „Axa”, 18 martie 1933, p. 1.

¹¹ Mircea Eliade, *Creștie etnică și gândire politică*, în: „Cuvântul”, 26 august 1933, p. 2.

¹² Mircea Eliade, *Compromiterea românismului*, în: „Vremea”, 329, 11 martie 1934, p. 1, „Termenul acesta, *românism*, este cu desăvârșire compromis. Cine mai are curajul să spună în public

Pentru Mircea Eliade, ca, de altfel, pentru membrii Criterionului, românismul nu reprezintă nicidecum o variantă autohtonă a fascismului sau a național-socialismului¹³, declarându-și întreaga stupoare față de interpretările potrivit cărora ideea românească ar fi *creația lui Mussolini și Hitler*¹⁴.

Ceea ce a atras o parte a Criterionului față de Dreapta național-creștină a fost tocmai acea sinteză de românism și spiritualitate, care împlinea exigența unui mesianism specific românesc. Astfel,

renașterea spirituală a națiunii se produce sub semnul românismului revoluționar care a provocat azeziunea tinerei generații și care primește contribuția doctrinară a unor intelectuali, precum Nae Ionescu¹⁵.

În acest sens, generația criterionistă este atrasă de această revoluție spirituală propusă de legionarism, o revoluție metapolitică ce crea o nouă aristocrație, aristocrația spiritului, promotoarea valorilor europene¹⁶.

Dincolo de aceste convergențe ideologice cu Dreapta național-creștină, existau și anumite poziții (vitalismul lui Cioran) ce pot fi catalogate drept moderniste sau chiar futuriste, fiind în contrapunct cu tradiționalismul Dreptei, și mai ales cu religiozitatea ei. Critica cioraniană din *Schimbarea la față* împotriva bizantinismului ține de resortul filosofiei istoriei, în măsura în care filosoful român dorește mutarea accentului de pe dimensiunea contemplativă, eleată și rurală a românității spre cea activă, parmenidiană și citadină, care îi asigură un dinamism aparte. Dreapta național-creștină nu punea niciodată în discuție valoarea satului ca o *celulă* vitală a organismului comunitar, deși nu respingea perspectiva unei industrializări moderate, în acord cu realitățile românești¹⁷. Specificul fundamental țărănesc era astfel pus în discuție prin orientarea spre cultura citadină (Cioran, Comarnescu).

că e naționalist? I se răspunde îndată că-i hitlerist, că-i huligan, rasist, fascist, mercenar și că vrea războiul!... Ar trebui să se știe că românism nu înseamnă nici fascism, nici șovinism, ci pur și simplu dorința de a realiza un stat organic, unitar, etnic, echitabil”.

¹³ Claudio Mutti, *Penele arhanghelului. Intelectualii români și Garda de Fier*, București, Anastasia, 1997, p. 63.

¹⁴ Mircea Eliade, *Criza românismului*, în: „Vremea”, nr. 395/17 martie 1935, p. 1.

¹⁵ Mircea Eliade, *Destinuri românești*, în: „Vremea”, nr. 430/22 martie 1936, p. 1: „Fenomenul Renașterii românești – pe care l-am remarcat cu câțiva ani în urmă – este în plină desfășurare. Crește tot mai robustă demnitatea omului românesc. Dezgustul sau disperarea față de condiția românească a lăsat loc unei febre revoluționare care pune mai înainte de toate accentul pe *românitate*. Foarte mulți tineri cred, astăzi, în destinul excepțional al României, în rolul decisiv pe care poporul nostru e chemat să-l joace în istoria apropiată. A început să se vorbească, chiar, despre imperialismul românesc – și profesorul Nae Ionescu a intervenit și aici cu viziunea sa formidabilă, cu logica sa precisă, și a formulat cu pasiune și claritate ceea ce era latent în atâtea conștiințe tinere”.

¹⁶ Claudio Mutti, *Mircea Eliade și Garda de Fier*, Sibiu, Editura Puncte Cardinale, 1995, p. 46.

¹⁷ *Ibidem*, p. 89.

Poziționarea spre *Dreapta spirituală a colectivității românești*¹⁸ reprezenta constanta ideologică a părții majoritare a Criterionului (Vulcănescu, Sterian, Eliade, Botta, Noica, Acterian, Tell, Polihroniade, Deleanu), o Dreaptă în care valorile identității naționale și spirituale se conectau la permanența tradiției intelectuale europene.

Din această perspectivă, identitatea națională bazată pe o istorie a vieții spirituale românești nu este una autarhică, izolaționistă și limitată, ci are deschidere spre alte spații, regăsindu-și consubstanțialitatea la nivelul reprezentărilor și practicilor cultural-ideologice, ca forme ale sensibilității colective.

Poziționarea spre Dreapta ideologică a unei părți a *Criterionului* avea să antreneze o reacție din partea celorlalți intelectuali din partea grupului, orientați spre Stânga. Despre *tendențele politice ale tinerei generații*¹⁹ se poate vorbi în funcție de existența anumitor stări de fapt care justificau atitudinile diverse ale criterioniștilor: imposibilitatea tinerei generații de a se încadra în structura statului din cauza lipsei locurilor (de unde așa-numitul *șomaj al tinerei generații*), tendința de proletarizare a țărănimii, precum și inadecvarea juridico-politică a țării cu starea ei culturală și economică. În aceste condiții, atitudinea politică apărea ca o atitudine rațională, ce decurgea din percepția și înțelegerea acestor stări de fapt.

Teza celor care adoptau poziția Dreptei tradiționale se fundamenta pe opoziția netă dintre sat și oraș, pornind de la evidență: „neamul românesc este, în esența lui, un neam de țărani, iar originalitatea, cultura și menirea lui istorică și metafizică sunt în sate”²⁰.

Această teză se opune celei stângiste, care proclamă proletarizarea țărănimii, ca urmare a mutării accentului de pe sat pe oraș. Mircea Vulcănescu vorbește de faptul că în țările unde s-a produs exproprierea, țărănimea mijlocie, care cumula funcția de proprietar și de muncitor, nu s-a angajat în procesul exploatației capitaliste pentru simplul motiv că țăranul nu e proletar în sensul propriu al termenului: nu dispune de mijloace de producție. Fenomenul exploatării țăranului de către oraș are loc în procesul de circulație a pământurilor rurale: locul arendașului este luat de cel al *cerealistului* de după prima conflagrație mondială, cel care îl taxa exagerat pe țăran, apropo de fiscalitatea taxelor de export la cereale, din perioada 1921–1928²¹.

Soluția la această exploatare, care există în procesul de circulație, este găsită de Mircea Vulcănescu la nivelul *cooperației*, cea care joacă, în spațiul răsăritean, „rolul de tampon între țărani și piață și tinde să pună pe țărani în stăpânirea căilor care duc spre piață”²². Toată această experiență a colectivizării producției clamată

¹⁸ Constantin Noica, *Scrisoare unui european*, în: „Axa”, nr. 3/27 noiembrie 1933, p. 3.

¹⁹ Este conferința ținută de Mircea Vulcănescu în cadrul dezbaterilor de la Asociația Criterion, în primăvara anului 1933.

²⁰ Mircea Vulcănescu, „*Tendențele politice ale tinerei generații*”, în: Mircea Vulcănescu, *Tânără generație. Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Compania, 2004, p. 142.

²¹ *Ibidem*, p. 145.

²² *Ibidem*, p. 148.

de stalinism și susținută de cei de orientare stângistă din cadrul Criterionului (Silber) nu era o noutate pentru România interbelică, ea existând în programul liberalilor din timpul lui I.G. Duca. Cu toate acestea, nexistând în țară un partid cu adevărat burgez, toată clasa politică a ținut cont de realitatea țărănească. Prin urmare,

nu a existat o politică de proletarizare în România interbelică. Toată această teorie a proletarizării a țărănimii nu este decât expresia ideologiei comuniste pe care încerca să o promoveze într-un mod artificial intelectualitatea stângistă (Pătrășcanu, Silber), neținând cont de esența realității românești: fundamentul său țărănesc.

Aceeași greșală o făcea și ideologia fascismului care nega existența unui asemenea tip de realitate. Iată de ce conflictul dintre cele două ideologii: comunism și fascism nu putea fi depășit decât printr-o raportare permanentă la realitatea specifică a spațiului identitar. Iar aici, contradicțiile doctrinare dintre Dreapta și Stânga aveau să rupă echilibrul dintre ideologic și politic, în măsura în care contextul internațional reclama adoptarea unor atitudini și poziții tranșante.

Unitatea grupului Criterion avea să fie ruptă de o serie de evenimente survenite spre sfârșitul anului 1933, evenimente care au acutizat tensiunile dintre membrii grupării, destrămând solidaritățile organice dintre ei și conducând la disoluția sa. Mircea Vulcănescu, unul dintre fondatorii Criterionului, subliniază această etapă de sfârșit a grupării:

Asociația *Criterion* era o încercare de manifestare în comun a tinerei generații, o tribună, ci nu un curent sau o doctrină. Ea reunea tineretul de orice opinii, doritor să discute împreună problemele vremii, cerându-i o singură condiție: respectul opiniilor potrivnice, ca manifestări ale gândului, chiar când nu erau împărtășite. Asociația își închipuia că divergențele de păreri nu înlătură cu necesitate stima reciprocă. Deasupra deosebirilor de păreri, tineretul credea că poate dura o prietenie care să servească de cadru material și spiritual unei clarificări oneste a problemelor în fața opiniei publice. Împrejurările survenite între timp, accentuarea conflictelor ideologice și politice între diferitele fragmente ale tinerimii românești au arătat ce era iluzoriu într-o asemenea încercare. Ceea ce era posibil în 1932 nu mai e posibil în 1934. Ideea care a generat Asociația *Criterion* nu mai putea strânge laolaltă totalitatea membrilor tinerei generații. În conflictul activist și politic dintre *dreapta* și *stânga*, care a despărțit tineretul românesc, postulatul primatului gândirii înceta de a mai fi cadru posibil de manifestare pentru oameni care refuzau să stea de vorbă între dânșii. Așa s-a sfârșit cu Asociația *Criterion*²³.

Refuzul manifestării gândului, atentatul la primatul gândirii ca posibilitate de exprimare a tuturor părerilor tinerei generații au constituit *primum movens* în ruperea echilibrului și unității dintre membrii *Criterionului*. În plus, exista cenzura puternică a statului care dorea cu orice preț să paralizeze activitatea *Criterionului*, grupare de tineri intelectuali ce deveneau prea populari, ducând, în cele din urmă, la interzicerea manifestării sale în spațiul public.

²³ Mircea Vulcănescu, notă publicată în *Criterion*, an I, nr.2/1 noiembrie 1934, p. 6.

Pe acest fond, apare și campania dusă de revista *Credința* – în 1933, ca urmare a unui spectacol de dans organizat de Gabriel Negri la Operă, program care conținea, printre altele, și texte de Mircea Vulcănescu și Petru Comarnescu, spectacol care generase anumite critici referitoare la interpretarea *L'après-midi d'un faune*, ziarul *Credința* publică o notă din care lăsa să se înțeleagă că asociația Criterion încurajează promiscuitatea²⁴ –, campanie care rupe vechiile relații de socialitate între Mircea Vulcănescu și Sandu Tudor, Petru Comarnescu și Petru Manoliu. Mircea Eliade subliniază că această campanie dusă de revista *Credința*, precum și tensiunile politice ale anului 1933 vor conduce la sfârșitul aventurii criterioniste²⁵.

Povestea Criterionului, așa cum o numește Petru Comarnescu²⁶, reprezintă o pagină importantă a istoriei intelectuale românești moderne, o istorie punctată de prezența unei tinere și dinamice generații interbelice care a încercat să promoveze proiectul intelectual al unui specific românesc (marcat de originalitate, personalism, creativitate, libertatea gândirii și maxima competență) în cultura națională și să-l recalibreze la ideea europeană (tradiția intelectuală și spirituală occidentală). Pendulând între identitate și europenitate, *Criterion* nu constituie o aventură a uneia dintre cele mai semnificative și rodnice generații din cultura română, ci rămâne expresia elitei intelectuale românești pe care se fundează indelebil modernitatea românească. Prin intermediul acestui grup intelectual, cultura română modernă se sincronizează cu cultura europeană, integrându-se în circuitul marilor valori universale.

Criterion reprezintă plenitudinea manifestării libertății gândului și a spiritului, într-un exercițiu critic constructiv, indispensabil unei tradiții intelectuale solide și sănătoase.

Aparent inegală și contradictorie ca atitudini și orientări, asociația *Criterion* împlinește, la modul completitudinar, idealul cultural și spiritual al României moderne: organicism și deschidere universală, cosmopolitism și elitism, tradiție și inovație.

²⁴ Mircea Eliade, *Memorii I*, București, Humanitas, 1991, pp. 310–311.

²⁵ *Ibidem*, p. 312.

²⁶ Petru Comarnescu, *Jurnal 1931–1937*, Iași, Institutul European, 1994, p. 77: „Povestea Criterionului este lungă și nu pot însemna aici decât prea puțin. Multe le-am uitat, nenotând la timp, altele cer dezvoltare și explicații pe care, de asemenea, nu am răgazul de a le trece aici. Dacă aș scrie o carte despre meritele și infamiile generației mele, atât de dotată intelectual și totuși atât de inegală și contradictorie, activitatea asociației de arte, litere și filosofie Criterion ar merita multe capitole”.